

ALAN SKED

DER FALL DES HAUSES HABSURG

Der unzeitige Tod eines Kaiserreiches

(Wolf Jobst Siedler Verlag GmbH, Berlin, 1993. 345 o.)

A neves brit történész, Alan Sked, A. J. P. Taylor tanítványa, magyar szempontból is rendkívül figyelemreméltó könyvet írt, eredeti angol címe szerint „A Habsburg-birodalom hanyatlása és bukása, 1815–1918” címmel. A német változat a mondanivalót már a címmel is az uralkodó dinasztiához köti: „A Habsburg-ház bukása. Egy császárság korai halála.”

A szerző nyolc világos tematikai egységben tárgyalja a rendkívül mozgalmas száz esztendő folyamatait. A nyitánynak nevezett első részben az első világháború előestéjén még mindig monarchista beállítottságú Európa egészét és ebbe tagolva a Habsburg-monarchia helyzetét mutatja be. Kiemeli, hogy a három császár meghatározó szerepe mögött nemcsak egy-egy uralom alá vetett európai birodalom húzódott meg, hanem az „Isten kegyelméből” való uralkodás is. Ebből fakadóan alkotmányosság és más XIX. századi tendenciák csakis az uralkodói akarat függvényében érvényesülhetnek. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, sem az orosz II. Miklós, sem a német II. Vilmos, sem pedig az osztrák I. Ferenc József egyénisége nem volt alkalmas az örökölt monarchia továbbélésének a biztosítására.

A három európai birodalom belső helyzetének összehasonlító vizsgálatát követően tér rá a szerző a Habsburg-monarchia sajátos körülményeinek bemutatására, hogy választ kaphasson arra a kiinduló kérdésre: mikor vált elkerülhetetlenné a Habsburg-birodalom összeomlása, és ez az összeomlás nem lehetett-e volna valamilyen módon elkerülhető. Ebben az összefüggésben felidézi, hogy a legtöbb osztrák kutató az időpontot az 1789–1815 közti történelmi időszakban helyezi el, még ha eltérően, más-más meghatározónak tartott eseményhez kötve is. Alan Sked ezzel szemben úgy véli, hogy a Habsburg-monarchia a napóleoni háborúkból győztesként került ki és a Bécsi Kongresszuson európai vezető szerepét újjólag biztosította.

Ennek megfelelően a szerző elemzését az 1815–1848 közti metternichi rendszerrel kezdi. Bemutatja e rendszer bírálóinak és védel-

mezőinek nézeteit, majd részletezi a belpolitikai eseményeket, hogy eljusson a következő konklúziókhöz: a tárgyalt időszakot nem annyira Metternich diplomáciai ténykedése, mint inkább kormányzati alapelvei határozták meg. Alapelvei mögött az államérdek húzódott meg, annak érvényesítésére akár nyers erővel is kész volt, a külső status quo biztosítására háborút, a belsőre karhatalom bevetését is fontolóra véve. Ez a rendszer addig állhatott fenn, ameddig a létét meghatározó alapelveket az európai hatalmak, illetve az alattvalók hajlandóak voltak elfogadni.

Áttérve az 1848-as forradalmi esztendőhöz vezető okok vizsgálatára, először azt a kérdést veti fel, szükségesszerű volt-e a forradalom Habsburg-birodalombeli jelentkezése és ez okozta-e Metternich bukását, vagy éppen Metternich bukása vezetett-e a forradalom kirobbanásához? Nézete szerint a bécsi, szerény keretek között maradt megmozdulás hatására elhamarkodottan döntött az uralkodóház Metternich elbocsátása és az általa megtestesített rendszer feladása mellett, s az így keletkezett hatalmi vákuum kedvezett a forradalmak kirobbanásának. Ezt követően sorra veszi a forradalmat akarókat: a titkos társaságokat, a liberálisokat és demokratákat, az erősödő polgárságot és a szegényedő tömeget, valamint az ellenzéki nemzeteket és nacionalistákat, ezeket az egymást többszörösen átfedő csoportokat, rétegeket. Ezek működésével kapcsolatosan külön alfejezetben tárgyalja azt a jogosan felmerülő kérdést, mennyiben volt „rendőrállam” a metternichi rendszer. Megállapítja, hogy egyáltalán nem uralkodtak szörnyűsége állapotok, csak csekély számú politikai fogoly volt. Ebből pedig azt a következtetést is levonja, hogy 1848-at megelőzően komolyan sohasem fenyegetett forradalmi veszély, a fent említett csoportok, rétegek mozgólódása ellenére sem. Valamennyien távol voltak ugyanis attól, hogy alkotmányt, parlamentarizmust, a népfelég érvényesítését a későbbi felfogásnak megfelelően követelték volna. Követeléseik sokkal

mérsékeltbben a politikai rendőrség ténykedésének korlátozására, a cenzúra eltörlésére, a toleranciára, az adóreformra, a kormányzás decentralizására, kedvezőbb intézkedésekre és ezeknek az intézkedéseknek a befolyásolhatóságára irányultak.

Ebben az összefüggésben a szerző vitába száll azzal a – magyar történészek által általánosan elfogadott – nézettel, hogy a magyarországi forradalom a nemesség műve lett volna. Erősen hangsúlyozza azt is, hogy elfogadja *Deák István* téziséét, miszerint Magyarországon „törvényes forradalom” érvényesült, mégpedig „két tekintetben is törvényes, először, mert újra érvényesítette az alkotmányt, másodsor, mert a király ezzel egyetértett”, és „a magyarok az Ausztria és Magyarország közti 1848/49-es forradalmi összeütközések egész idején követeléseiket következetesen az áprilisi törvényekre vezették vissza, amelyekhez az uralkodó is hozzájárult”. A szabadságharcra úgy került sor, hogy „a dinasztia visszavonta az áprilisi törvényekhez való királyi hozzájárulást”, „Magyarországot megtámadta Jellasiccsal”, és „csak ekkor váltak a magyarok uralkodójuk ellenségévé, mégpedig anélkül, hogy akarták volna”.

Az 1848-at megelőző gazdasági és társadalmi helyzet további részletezése és Metternich bukásának felidézése után önálló fejezetben elemzi Alan Sked „az 1848-as forradalmak csődjét”. Kiemeli, hogy az itáliai tartományokban kirobbant valódi politikai forradalom fegyveres leverése volt a döntő a Habsburg-monarchia továbbélése szempontjából. Ugyanis a cseh korona tartományaiban csak szerény megmozdulások voltak, a német örökös tartományokban még azok sem, így teljes erővel a különállóság felé menetelő Magyarország ellen lehetett fordulni. Mindezzel együtt, ahogyan a szerző a továbbiakban kifejti, az addigi magyar ellenállást éltető remény, miszerint ha a Habsburgok Lombardiát és Velencét elveszíteneik, és ezek Itáliával, míg az örökös tartományok Németországgal egyesülnének, „a császári fővárost Budára helyeznék, és a Monarchia magyar lenne”, ugyancsak elszállt. Ez viszont az ellenállást erősítette, s végül csak orosz segítséggel sikerült „az ellenforradalom második fázisaként” Magyarországra vereséget mérni.

A magyarországi forradalommal foglalkozó önálló alfejezet külön figyelmet érdemel a magyar olvasó részéről, a bukás okaival foglalkozó elemzésre tekintettel. A szerző a nemzetiségi kérdés kezelésével kapcsolatosan hangsúlyozza, hogy „a magyarok vereségét csak nagyon nehezen lehet a nemzetiségekkel

való viszályaikra visszavezetni”, továbbá hozzászeli: „el kellene kerülni azt a hibát, hogy a magyar politikát irracionálisnak, vagy megrevnek minősítsük”, hiszen 1848-ban „Batthyány, amennyire tőle függött, mindenkor kész volt koncessziókra a béke érdekében, és Kossuth megfontolásaiban már júliusban felbukkant a konföderáció gondolata”. Az egyes magyarországi nemzetiségek magatartásának vizsgálata után Alan Sked arra a következtetésre jut, hogy inkább az agrárkérdés megoldásának elhúzóelása, a jobbágyfelszabadítás késedelmessége, a földhözjuttatás elmaradása, az adókérdés megoldatlansága fordította szembe a tömegeket a független magyar kormánnyal. Mindenesetre az a szerző nézete, hogy ha minden nemzetiség támogatta volna is a magyar szabadságharcot, egyrészt a fegyver- és lőszerhiány, másrészt az orosz intervenció eleve vereségre ítélte azt. Ezután elemzi azt a kérdést is, hogy a polgári és katonai vezetés, Kossuth és Görgei ellentétére leegyszerűsítve, felelőssé tehető-e a vereséggel kapcsolatosan. Ennek az ellentétnek a meglétét nem tagadva úgy véli, hogy „a magyar honvédelmet szolgáló ipar felépítésének nehézségei és a nemzetközi kapcsolatok sokkal többet nyomtak a latban, mint a Kossuth és Görgey közti ellentétek, vagy a nemzetiségi konfliktus és a parasztaok szerepe”. Visszatérve az itáliai forradalmak eltiprásával adott lehetőségre még azt is vizsgálat tárgyává teszi a szerző, hogy a magyarokkal szembeni ellenforradalmi győzelem visszavezethető-e valamilyen egységes kamarillapolitikára. Arra az eredményre jut, hogy „a Monarchiát 1848-ban nem valamilyen reakciós összeesküvés mentette meg”, hanem az a tény, hogy Radetzky, Windisch-Graetz, Jellasics, Schwarzenberg és a többi udvarhű felelős a maga helyén tette, amit tennie kellett, míg még nem érkezett az orosz segítség.

A következő fejezet az ellenforradalomtól a kiegyezésig vezető időszakot öleli fel. Először a reakció erős embere, Schwarzenberg működését mutatja be a szerző, amely egyenesen vezetett az 1851-es szilveszteri pátenshez, a neoabszolutizmus formális bevezetéséhez. A továbbiakban a gazdasági változások, külpolitikai törekvések 1853–1859 közötti tendenciáiról szól, majd felidézi a háborús vereségeket, amelyek a Habsburg-monarchia nélküli itáliai és németföldi egységállam megteremtését eredményezték és szükségszerűen elvezettek a kiegyezési tárgyalásokhoz.

Magát a kiegyezést „A kettős monarchia” című következő tematikai egység mutatja be. Már a kiegyezési tárgyalásokkal, még inkább pedig a dualista berendezkedéssel kapcsolato-

san a szerző elsődlegesen Andrássy Gyula gróf személyét emeli ki. A gazdasági felemelkedés bemutatása után azután a nemzetiségi kérdés alakulását elemzi. Bevezetőben idézi a horvát kiegészítést és az 1868-as nemzetiségi törvényt, majd kijelenti, hogy „a liberális nemzetiségi politika megbízható alapjává válás helyett az 1868-as törvény a magyarosítás eszközévé vált”. További elemzéssel mégis arra a következtetésre jut: „nagyon valószínűtlennek tűnik, hogy az 1867 és 1914 közti magyar politika, kémeletlen magyarosítási programja ellenére, felőssé tehető lenne azért, hogy a Monarchiát a pusztulás határára űzte volna”.

Az utolsó fejezet „a katasztrófa-hoz vezető úttal” foglalkozik. Ebben külpolitikai elemzést végez a szerző, mivel az előző belpolitikai elemzések szerint belső folyamatok nem okozhatták a kettős monarchia bukását. A külpolitikával kapcsolatosan elsősorban *Diószegi István* munkásságának eredményeire épít, ezen túlmenően azonban ismét erőteljesen kiemeli Andrássy Gyula gróf befolyását és irányító tevékenységének érvényesülését a orosz-francia háború és a boszniai-hercegovinai okkupáció időszakában, sőt elfogadja *Déczy János* nézetét, miszerint Andrássy „kétség-telenül a XIX. század egyik legjelentősebb államférfija”. A továbbiakban azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia az európai háború, vagy béke egyik tényezője volt-e. A német szövetségesnek tett állandó engedmények bemutatása mellett arra fektet nagy súlyt a szerző, hogy ábrázolja,

miként sikerült 1914-ig modus vivendit találni Oroszországgal is. Az ezirányú politikával való éles szakításként értékeli a Szerbiához intézett ultimátumot, amely egyenesen Oroszország támadását kívánta volna kiprovokálni. Ugyanilyen határozottan az a nézete, hogy „a háborúban szükséges rugalmasságot a leg-érzékenyebben az korlátozta”, hogy „a magyarok, mindenekelőtt Tisza, kemények maradtak, nem akartak sem föderalizmust, sem magyarországi választójogi reformot”. Ehhez hozzáteszi: „A magyar bürokrácia gondoskodott arról, hogy a magyar gabonatar-talékokkal először a magyar igényeket elégítsék ki. Így az osztrák kormány még erősebben a német függőségébe került.”

Az első világháborús vereség felidőzését követően a szerző azzal zárja művét, hogy „a -hanyatlás- fogalma félrevezető”, „a Habsburg-monarchia megszűnt, mert meghatározó háborút veszített el”, és „egyáltalán nem bizonyított, hogy a Monarchia bukásáért a nemzetiségi kérdés a felelős”, „a Monarchia valódi gyengesége katonai és pénzügyi természetű volt”, vagyis „ha ezeket sikerült volna kiküszöbölni, a Habsburgok története egészen más lett volna”. E végkövetkeztetés és az ehhez vezető, fentebb felidézett elemzések is igazolják a recenziens álláspontját: mihamarabb a legszélesebb magyar olvasóközönség kezébe kellene adni Alan Sked rendkívül figyelemreméltó, sajátos szemléletű könyvét.

Zachar József

NORMAN FRIEDMAN

DESERT VICTORY

The War for Kuwait

(*Naval Institute Press, Annapolis [Maryland], 1991. 345 o.*)

A második világháború óta eltelt korszak időrendben harmadik, az Egyesült Államok által vívott nagyobb háborújáról szóló művek közül minden bizonnyal ez a legalaposabb és adatokban leggazdagabb munka.

Mivel feltételezhető, hogy az olvasó ismeri az Irak ellen viselt háború főbb eseményeit, a

kötet legérdekesebb adataira igyekszem szorítkozni.

A szerző a kötet bevezetésében előadja, hogy e háborúban nem volt fokozatos eszkaláció. Első éjjel szétzúzták a légvédelmi rendszert, ezután már nyugodtan bombázhattak több, mint 40 napig. A győzelem méreteire jellemző, hogy magában a háborúban